

Koi Gyula

A nemzetközi jog (történetének) egyes kérdései és Kína

I. Az államok egyenlőségének el nem ismerése, az egyenlőtlen szerződések a Qing- [Csing-] dinasztia idején (1794–1911)

A nemzetközi jog¹ a nemzetközi közösség valamennyi államát egyaránt kötelezi. Az államok egyenlők. Korábban azonban a nyugati nagyhatalmak szerettek különbséget tenni 'civilizált nemzetek' és 'nem civilizált nemzetek' között. Mára ez a különbségtétel meghaladottá vált. A nemzetközi jog (kínai *guojifa*)² szerepe ma vitathatatlan. A Kínai Császárság hol világra nyitott, hol bezárkózó volt története során.³ A bezárkózás a kései Qing-[Csing-] dinasztia⁴ idejére már nem volt tartható. Ezzel együtt jellemző volt egy sajátos, kínai szemlélet, amely szerint Kína a „középső birodalom”⁵ (kín. Zhongguo-[Csung-kuo-] birodalom) ég és föld között, „a világ közepe” (az univerzum középpontja)⁶ a barbárok által körülölelten (hasonlatosan az ókori görögökhöz). Ezt egyedül a kínaiak rögzítették államuk megnevezésében. Az államok egyenlőségének el nem ismerése tisztán kitetszik a 88 évig élt Qianlong [Csien-lung] császár (ur. 1735–1796), az egyik leghosszasabban regnáló kínai uralkodó által 1794-ben III. György angol király részére írt levelében, amelyben világosan kifejti, hogy elfogadja a III. György által küldött hódolati ajándékokat. A levél arról is említést tesz, hogy a kínaiaknak mindenük megvan, és nincsenek rászorulva Anglia készítményeire, „furcsán vagy ravaszul készített tárgyaira.” A levél záróformulája: „Reszkess, engedelmeskedj, és ne kövess el tiszteletlenséget.”⁷ Az egyenjogú nemzetközi kapcsolatok hiányának, az államok egyenlősége el nem ismerésének tényéről tanúskodik, hogy III. György küldöttségét a hatóságok vazallus állam képviselőiként fogadták, és a hódolati adó átnyújtóinak tekintették őket.⁸

A Qing-udvar tradicionális külpolitikai axiómái a következőkben foglalhatók össze:

- Kína hadi fölénye;⁹
- az idegen népek kínai módra történő „civilizálásában” való jártasság;

– Kínának olyan értékes áruai vannak, amelyekért cserébe a külföldiek az adófizetői státuszt is vállalják.¹⁰

A Qing-udvar nagyon sokáig elvárta, hogy a brit vagy más külföldi követek arcra borulva hódoljanak a császár előtt.

Az ópiumháborúk időszaka vetett véget ennek a szemléletnek. Az első ópiumháború (1839–1842) ráébresztette a császári udvart saját gyengeségre.¹¹ Az egyes hadiesemények ismertetése helyett röviden legyen elég annyi, hogy a betörő angol hadihajók mind a kínai flottának károkat okoztak, mind pedig a szárazföldön városokat, falvakat ostromoltak meg. Végül is sor került az első olyan egyenlőtlen szerződés¹² megkötésére, melyben Kína volt a gyengébb fél.¹³ Ez 1842. augusztus 29-én, az ún. nanjingi [nankingi] szerződésben történt, amelyet a Cornwallis nevű angol hadihajó fedélzetén kötöttek meg.¹⁴ A szerződés rendelkezései a következők voltak:

– Kína 21 millió ezüstdollár hadisarcot fizet Nagy-Britanniának;

– megnyitja öt kikötőjét a külföldi kereskedők számára, ezekben a kikötőkben brit konzulok lehetnek jelen, a viszony egyenrangú az azonos szintű kínai és külföldi hivatalnokok között; az öt kikötő a következő: Kanton (Kuangcsu, Guangzhou), Xiamen (Hsziamen, Amoy), Fuzhou, Ningbo és Sanghaj. Az utóbbi négy kikötő megnyitása 1843–1844 folyamán megtörténik, de Kantonban a lakosság másfél évtizedes ellenállása miatt ez csak 1858-ban következett be;

– Kína beleegyezik abba, hogy Kantonban megszűnteti a kantoni kereskedők hivatalos szervezetének, a *gonghangnak* a működését;

– egységes és mérsékelt vámot vetnek ki az importra és az exportra;

– Hongkong szigetét „örökös tulajdonként” átengedik a briteknek.¹⁵

A szerződés kiegészítésére szolgált az ún. Bogue-szerződés (1843), amely az alábbiakat rögzítette:

– az importált angol árukra maximum 5% behozatali vámot szabad kivetni (5%-os „örökös vámtarifa”);

– a szerződésben megnevezett kikötők bizonyos körzeteiben az angolok letelepedési engedélyt kapnak;

– az angol alattvalók kínai kereskedőkkel való jogvitáiban a brit konzulátus jár el (területenkívüliség; konzuli bírászkodás);¹⁶

– bármilyen kedvezményt, amit más országok szereznek, kiterjesztenek a britekre („legnagyobb kedvezmény elve” záradék).¹⁷

A Bogue-szerződés második pontja a „koncessziós területek”, a *settlementek* (kín. *zujie*) rendszerének csírája volt. Az egymással rivalizáló gyarmatosítók különféle érdekszférákat alakítottak ki: Nagy-Britannia a Jangce vidékére, Franciaország Dél-Kínára, Oroszország és Japán Mandzsúriára, Németország Santung tartományra terjesztette ki befolyását. Hongkong, Makaó és Tajvan ekkor gyarmati területként funkcionált.¹⁸

Megemlíteném, hogy egy parányi *settlement* Tianjinben (Pekingtől 200 kilométerre, a tengerparton) a nyolc megszálló hatalom egyikeként az Osz-

rák–Magyar Monarchiának is jutott (az amerikai, brit, francia, japán, német, olasz, orosz érdekeltségek mellett.) A tényleges foglalás 1901. február 11-én ment végbe, a tényt 1902. június 20-án rögzítette szerződés. A terület a Peiho (ma: Hai He) folyó bal partján, a pályaudvarhoz közel, a japán *settlement* mellett volt. A magyar ellenzéki pártok tiltakoztak.¹⁹ A gyarmatosítás osztrák érdekeket szolgált, a közös Külügyminisztérium bejegyzésével, ahol a miniszter ekkor a lengyel–ukrán eredetű osztrák gróf Agenor Goluchowski volt.

1861-ben a császári udvar létrehozta a Külkapcsolatok irányító hivatalát (kín. Zongli geguo shiwu yamen; rövid.: Zongliyamen). Ez a lépés arról tanúskodott, hogy addigra tisztába jöttek a nemzetközi közösség viszonyaival, és valamennyire alkalmazkodtak hozzá.²⁰

Ez volt az első olyan kormányzati-közigazgatási változás, amely nyugati hatásra történt. Egy kis lépés a más országok egyenrangúnak tekintése útján. A *Zongliyamen* ugyan 1870-re, a 73 évet élt Cixi [Ce-hszi] anyacsászárné²¹ (1861–1908 között a Kínai Császárság tényleges vezetője) tevékenysége eredményeképpen elvesztette jelentőségét²². Azonban addigra Kína elindult a nyugati technikák átvétele útján. Az állami tevékenység rangjára emelték ugyan a fordítást (pl. a Qing-dinasztia idején a császári leiratokat kínai és mandzsu nyelven kellett megfogalmazni,²³ de a buddhista kínaiak esetében a szanszkritről kínaira való fordítás is szokásos volt), a nyugati nyelvek ismerete azonban gondot okozott. Mivel az egyenlőtlen szerződések, pl. a tianjini szerződés záradéka szerint csak angolul és franciául volt hiteles a szöveg, ezért szükségessé vált egy Külföldi Nyelvek Főiskolája vagy Fordítóiroda létrehozása (kín. Dongwenkuan) ahol először angolt, franciát és orosz, később németet is tanítottak. Az 1862-ben alapított intézmény képviselte Kínában a nyugati oktatás kezdetét.²⁴ Mára azonban Kínában az amerikai Harvard és a Yale University-vel párhuzamba állítható, világszínvonalú egyetemek vannak: a Qinghua [Csinghua] és a Beijing Daxue [Pekingi Egyetem].

II. Hongkong és Makaó kérdése (1842/1887–1997/1999)

Hongkong²⁵ (kín. Xianggang) (1997. június 30.–július 1.) és Makaó [Macau, Aomén]²⁶ (1999. december 20.) visszatérése az anyaországhoz lényeges fordulatot jelentett a Kínai Népköztársaság életében.

Hongkong a „kistigris” államok²⁷ egyikeként joggal tett szert respektusra. (A „kistigris” megnevezés helyett Ázsiában ezekre az államokra a „kis sárkány” elnevezést használják.) Hongkong szigete a nanjingi szerződéssel (1842)²⁸ került Nagy Britanniához, ezt követte az első pekingi konvenció (1860),²⁹ amely a Kowloon-félsziget (kín. Liu Yong) déli csúcsát és a Stonecutters Islandet (kín. Ngong Shuen) örök időkre Nagy-Britan-

niának juttatta. A második pekingi konvenció (1898)³⁰ 1898. július 1-jével 99 évre a britek birtokába adta a Kowloon-félszigettől északra eső Új területeket (ang. New Territories). Az Új területek 235 külső szigetet foglalt magába, és kilencszer nagyobb a területe, mint Hongkong Guandong [Kuantung] tartománnyal határos fő területéé.³¹ Később Kína mindhárom szerződést egyenlőtlen szerződésnek nyilvánította.³² Miután a későbbiekben nem sikerült a bérlet meghosszabbításáról megegyezni, ezért a Kínai Népköztársaság és

Hongkong látképe

Makaó látképe

Nagy-Britannia megállapodott arról, hogy a 99 év elteltével Hongkong visszakerül a Kínai Népköztársasághoz.³³ A szerződést 1984 szeptemberében kötötte meg a két kormány azzal, hogy az 1997 júliusáig tartó átmeneti időszakban a magas szintű autonómia gyakorlására alkalmas politikai rendszert építenek ki.³⁴

A terület visszatérése Deng Xiaoping [Teng Hsziaoping] 1997. februári halála után történt. A korábbi gyarmati igazgatás után az 1960–1970-es évekre a *rule of law / Rechtsstaat* bevezetését ajánlották a legitimitási válság (ang. *legitimacy crisis*) ellenében.³⁵ Hongkong a gyarmati igazgatásból kilépve Kína különleges közigazgatási területe (ang. *Special Administrative Region*; rövid.: SAR) lett. Ez a státusz Hongkong és Makaó esetében a tökéletes fejlődés vívmányainak megőrzését jelenti a Deng Xiaoping-féle „két rendszer egy ország” elv értelmében. A SAR rendszer magasfokú autonómiát, önálló törvényhozó, végrehajtó és független bírói hatalmat foglal magában. A külügyi és a védelmi igazgatás a Kínai Népköztársasággal közös.

Makaó (kín. Aomén) alig 17 km²-es területéből és 500 ezer fős lakosságából eredően nem válhatott „kis-tigris-állammá”.³⁶ Makaó volt a legrégebbi európai gyarmat Kína területén (1557-től), bár a kínai feljegyzések szerint (Ming-dinasztia) a portugálok ténylegesen 1535 óta használták kikötésre a szigetet.³⁷ A sziget a 20. század elejétől kezdve vált a „Kelet Monte Carlójává” (játékkaszinók). A Qing-dinasztia 1887-ben kötötte meg a Kínai-Portugál Barátsági és Kereskedelmi Szerződést, amelyben Kína elismerte Makaó portugál részről történő „örökös okkupálását és a portugál közigazgatást.”³⁸ Makaó visszaadásáról az 1986-ban megkezdett tárgyalások gyors eredményre vezettek. 1987. április 17-én alá írták a Makaó visszaadásáról szóló egyezményt. Ennek mintája a Hongkongról szóló egyezmény volt. A portugálok tehát elismerték a Kínai Népköztársaság szuverenitását a terület felett. Makaó 1999. december 20-án került újra kínai fennhatóság alá, Hongkonghoz hasonlóan az „egy ország két rendszer” elve érvényesül, szintén különleges közigazgatási terület, amely 50 esztendeig fenntarthatja a tőkés rendszer vívmányait.³⁹ A portugál nyelv a kínai mellett továbbra is hivatalos nyelv marad.⁴⁰

III. Tajvan tartomány vagy Kínai Köztársaság? (1949-től)

Tajvan (kín. Taiwan) kérdésével kapcsolatban nem hallgatható el az a tény, hogy az ENSZ 1971-ig Tajvant (a Kínai Köztársaságot), annak kormányát ismerte el legitimnek. 1971 óta viszont – az ENSZ BT 2758. számú határozata szerint – Tajvan nem ENSZ-tag.⁴¹ Arról van szó, hogy a Guomindang- [Kuomintang-] kormány 1949-ben Tajvanra menekült a kínai kommunisták elől, s a jogutód kormányok azóta is területi igényekkel lépnek fel a népi Kína vonatkozásában. Minden tajvani kormány egész Kínára fennhatóságot formál. A népi Kína pedig tartományként tekint Tajvanra. Nemzetközi jogilag Tajvan a Kínai Népköztársaság részének tekinthető. Tajvan kérdése a népi Kína alkotmányának szintjén is megjelenik. A Kínai Népköztársaság idején (1949-től) a következő években fogadtak el alkotmányokat: 1954, 1975, 1978, 1982. Az 1982. évi alkotmány jelenleg is hatályos. Tajvan kérdése az 1982. évi alkotmány preambuluma 21. és 22. mondatában kerül elő. Ez a preambulumszöveg világos területi igény Tajvan⁴² vonatkozásában. „A teljes egyesítés nagy kötelezettsége” mindenesetre a népi Kína, a szárazföldi Kína (kín. *Zhonghuá Rénmín Gonghéguó*; ang. *mainland China*), vagyis a Kínai Népköztársaság állampolgárainak tevételes magatartását is igényli. Vagyis a hadkötelezettek fegyveres fellépése, illetve a hátszágban maradtak kitartása vezethető le a szövegből.

A Fujian tartomány közelében fekvő Tajvan önállóságának kérdését itt nem vitatom meg, az ellenben

bizonyos, hogy viszonylag kevés állam maradt, amely az államelismerést Tajvan irányában nyilvánítaná ki, és a népi Kínától tagadná meg (ilyen – Tajvan javára legrégebbi államelismerőként – az Apostoli Szentszék, vagyis Vatikán Állam; illetve néhány afrikai és dél-amerikai ország).⁴³ Ismét hangsúlyozni kell, hogy a Guomindang-kormány, valamint a hozzá hű kínai

Tajvan, Chiang Kai-shek (Csang Kaj-sek) Memorial Hall

hivatalnokok (mára inkább: ezek leszármazói), illetve a Tajvanon korábbi időktől ott lakó kínaiak, és más, Tajvanon őshonos (nem kínai eredetű) népek által alkotott Tajvan (saját meghatározásában: „Kínai Köztársaság”) szintén igényt támasztott, mégpedig a Kínai Népköztársaság egész területére.⁴⁴ Ez így volt 1991-ig. A Kínai Népköztársaság megmaradt az „egy Kína” elvnel,⁴⁵ Tajvan pedig ugyan Kína részének tartja magát (amelynek a szárazföldi Kína is része), azonban nem a Kínai Népköztársaság részének, mert az felette szuverenitást soha nem gyakorolt. Az álláspontok viszonylagos közeledése ellenére („Tajvan Kína afféle külső tartománya”) Peking és Tajpei feszült viszonya és egymással szembeni igényeik akkor is fennállnak, ha a belövések egymás területére jelenleg (2009) meg is szűntek már jó ideje. A népi Kínában nem véletlenül nevezik Tajvant lázadó tartománynak, és tudni kell, hogy a hongkongi és tajvani kínaiak befektetései is sokat lendítettek a kínai gazdaság világszerte csodált sikerein, és a Tajvanra látogató népi kínaiak fellendítik a gazdaságot. Ennek ellenére a maoista-szocialista Kínai Népköztársaság féltőkés gazdasága, a gazdasággal kapcsolatos engedékenység ellenére is összebékíthetetlen a nagytőkés Tajvannal, amely az 1980–1990-es években a világ legnagyobb, vagy egyik legnagyobb valutatartalékával rendelkezett. A kínai politikai hierarchiában, ha utolsóként is, de a tartományi párttitkár/tartományi kormányzó helyén Tajvan tekintetében „Tajvan tartomány képviselői” foglalnak ma helyet.⁴⁶ Kérdés persze, hogy a Tajvan területére támasztott igényt miként is kell egy preambulumba foglalni

kötelezés után értelmeznünk, a szándék komolysága azonban nem vitatható. A szándékot erősíti a Kínai Népköztársaságban 2006-ban elfogadott törvény, mely szerint az erőszak alkalmazásától sem riad vissza a szárazföldi Kína abban az esetben, ha tajvani részről (újra) megkísérlik a függetlenség kinyilvánítását. Az új

Kína-barát tajvani elnök, Ma Ying-jeou [Ma Jing-zsou] a jóakarát jeleként nemrégiben baráti gesztust tett Peking felé két, ajándékként felkínált pandamedve elfogadásával („Pandadiplomácia”).⁴⁷ Ma lehetetlen megmondani, hogy mi lesz Tajvan sorsa, de reméljük, hogy a megoldás békés lesz.

Jegyzetek

- ¹ A nemzetközi jog fogalmára lásd: *Nemzetközi jog*. In: Lamm Vanda (főszerk.): *Jogi lexikon* (CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., 2. átd., bőv. kiad., Budapest, 2009, 497. p.)
- ² A kínai szavakat a nemzetközileg elfogadott *pinyin* átírásban közöljük. Kivételt képeznek a magyarban ettől eltérő írásmóddal meghonosodottak tekintett szavak. [Szögletes zárójelben, az első előfordulási helyen megadjuk az akadémiai helyesírás szerinti, Magyarországon elterjedt névalakokat is. – A szerk.]
- ³ A kínai állam a legrégebbi folyamatosan fennálló olyan állam a világon, melyet most is az a nép lakik, amely alapította. A korai államfejlődésre erősen történeti, semmint jogi aspektusból lásd: Ecsedy Ildikó: *A kínai állam kezdetei* (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987, 406. p.); Kuhn, Philip A.: *Les Origines de l'État chinois moderne* Trad.: Pierre-Étienne Will (Éditions de l'École des hautes études en sciences sociales–Armand Colin, Paris, 1999, 205. p.)
- ⁴ A Qing-dinasztia, más néven mandzsu dinasztia 1644–1911 között állott fenn. A kései Qing-dinasztiát 1800-tól 1911-ig számítják. A legnagyobb összefoglalás: Fairbank, John K.–Twitchett, Denis (eds.): *The Cambridge History of China*. Vol. 11. *Late Qing 1800–1911*. (Caves Books, Taipei, 1989). Egy rövidebb összesség: Ladstätter, Otto: *Die Qing-Dynastie (1644 bis 1911)*. In: Ladstätter, Otto–Linhart, Sepp: *China und Japan. Die Kulturen Ostasiens* (Verlag Carl Ueberreuter, Wien, 1983, 173–199. p.)
- ⁵ A szemléletet jól kifejezésre juttatja az alábbi címadás: Cotterell, Arthur–Yong, Yap.: *Das Reich der Mitte. Archäologie – Kunst – Kultur. 5000 Jahre Geschichte und Tradition Alten China* (Manfred Pawlak VGMBH–Scherz Verlag, Bern–München, 1986, 302 p.)
- ⁶ A kifejezésre lásd: Gernet, Jacques: *A kínai civilizáció története*. Ford.: Antóni Csaba (Osiris Kiadó, Budapest, 2001, 412. p.). Az ókori görög-makedón kultúrkör és a kínai kultúrkör áttételes kapcsolataira a sztyeppei népek („barbárok”) vonatkozásában lásd az alábbiakat: „In Baktrien, und als dieses dem Ansturm der Parther und der aus dem Steppen vordringenden Nordbarbaren erliegt, im nordwestlichen Indien haben sich Griechenstaaten lange gehalten, künstlerische Anregungen den Eingeborenen weithin, bis nach China übermitteln; auch als die Herrschaft an andere Völker übergeht, muss mit diesem hellenischen Einschlage der Kultur stark gerechnet werden. Es ist Schön, dass die Münzen noch reden, wo die geschichtliche Überlieferung schweigt, monumentale Zeugnisse immer mehr der Erde entsteigen und dass die chinesische Kunst und Tradition so hoch hinaufreicht, solche ungeahnten Verbindungen zu offenbaren.” (Willamowitz-Moellendorf, Ulrich von–Niese, Benedictus: *Staat und Gesellschaft der Griechen und Römer*. Der Kultur der Gegenwart. Teil II., Abteilung IV. Druck und Verlag von B.G. Teubner, Berlin–Leipzig, 1910, VI, 280. p.)
- ⁷ Polonyi Péter: *Kína története* (Maecenas Könyvkiadó, Budapest, 1994, 112. p.)
- ⁸ Polonyi: i. m., 111–112. p.
- ⁹ Ennek a korábbi időkben lehetett némi alapja, mert sinológusok és a hadtörténészek számos nagymonográfiát szenteltek a kínai fegyvereknek. Elég csupán egy, az ókori kínai tüzérségről frott monográfiára utalni: Školjar, Sergej Aleksandrovič: *Китайская доогуэстрелная артиллерия* (Издательство „Наука”, Москва, 1980, 404 p.)
- ¹⁰ Jordán Gyula–Tálas Barna: *Kína a modernizáció útján a XIX–XX. században* (Napvilág Kiadó, Budapest, 2005, 27. p.)
- ¹¹ Jordán Gyula: *Kína története* (Aula, Budapest, 1999, 22. p.)
- ¹² Az egyenlőtlen szerződés nemzetközi jogi definíciója a következő: „Traité inégal: Concept doctrinal et diplomatique. Traité conclu dans des conditions telles (inégalité de puissance des parties, pression exercée par l'une des parties sur l'autre) que la liberté du consentement de l'une d'entre elles n'était qu'apparente. Sur base de cette doctrine, la Chine adopta dans l'entre-deux-guerres une politique de révision des traités anciens.” (Salmon, Jean [ed.]: *Dictionnaire de droit international public*. Bruylant, Bruxelles, 2001, 1061. p.). Malcolm N. Shaw a következőket írja az egyenlőtlen szerződések és Kína kapcsolatáról: „One exception, of course, is China's disavowal of the so-called 'inequal treaties' whereby Chinese territory was annexed by other powers, in particular the Tsarist Empire, in the nineteenth century.” (Itt a szerző hazája szerepét szerényen elhallgatja.) A nemzetközi jog szabályainak kínai értelmezéséről ugyanő írja: „Where international rules conform with Chinese policies and interests, then they will be observed. Where they do not, they will be observed.” Az angol nyelvű idézetek forrása: Shaw, Malcolm N.: *International law* (Cambridge University Press, Cambridge, 2007, 37–38. pp.)
- ¹³ Tehát Kína erősebb félként kötött korábban más, alárendelt államokkal hasonló szerződéseket. Jordán–Tálas: i. m., 28. p.
- ¹⁴ Polonyi: i. m., 120–121. p.
- ¹⁵ [Tung, Chi ming:] *Kína rövid története*. Ford.: Forgács Marcell (Gondolat, [Budapest], 1960, 178–179. p.); Gernet: i. m., 411. p.; Jordán–Tálas: i. m., 27–28. p.; Polonyi: i. m., 120. p.
- ¹⁶ Tung: i. m., 179. p.
- ¹⁷ Gernet: i. m., 411. p. A „legnagyobb kedvezmény elve” kifejezés helyett a „legelőnyösebb bánásmódban részesülő nemzet” szerepelt a „*clause de la nation la plus favorisée*” vagy a „*most favoured nation clause*” kifejezések szó szerinti fordításaként.
- ¹⁸ Jordán: i. m., 23. p. A pontos területi elhelyezkedést lásd: Gernet: i. m., 436. p., 26. térkép.
- ¹⁹ Józsa Sándor: *Kína és az Osztrák–Magyar Monarchia* (Kőrösi Csoma Kiskönyvtár 2. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966, 131–133. p.). Az előzményekről: Scherzer, Karl: *Fachmännische Berichte über die österreichisch-ungarische Expedition nach Siam, China, und Japan, 1869–1871*. (Stuttgart, K. n. 1872, 492. p.)
- ²⁰ Gernet: i. m., 429. p. Ez nem jelenti azt, hogy a kínai külügyi igazgatás ne lett volna fejlett. A Sui dinasztia idejére (6–7. sz.) kialakult a Hat Minisztérium: az Adók Minisztériuma, a Büntetések Minisztériuma, a Hadügyek Minisztériuma, a Munkaügyek Minisztériuma, a Rangok Minisztériuma, a Szerződések Minisztériuma. Az utóbbi foglalkozott a külföldi államokkal történő diplomáciai kapcsolatok vitelével.
- ²¹ Az anyacsászárné tevékenységéről szóló legrészletesebb mű: Bland, John Otway Percy–Backhouse, Edmund: *China unter der Kaiserin Witwe. Die Lebens- und Zeitgeschichte der Kaiserin Cixi. Zusammengestellt aus Staats-Dokumenten und dem persönlichen Tagebuch ihres Oberhofmarschalls* (Verlag Karl Siegmund, Berlin, 1912, XVI, 503 p.)
- ²² 1901-ben Külügyminisztériummá szervezték át.
- ²³ *Man han he bi gao ming. Imperial Patent of Nobility in Manju and Chinese (1799)*. Kézírás ötszínű selymen. In: *The Ten Bamboo Studio. Ancient rare books with block printing and other treasures from the collection of the National Library of China* (National Széchényi Library, Budapest, 2003, 256–257. p., 57. tétel).
- ²⁴ Jordán–Tálas: i. m., 31. p.
- ²⁵ A Hongkongra vonatkozó irodalomból: Akatova, Tatjana Nikolajevna: *Сянган–Гуанчжоунская (Гонконг–Кантонская) Забавовска* (Издательство „Наука”, Москва, 1959); Chiu,

- Hungdah-Jao, Yian Chao-Yuan, Li Wu. (eds.): *The future of Hong Kong toward 1997 and beyond* (Quorum, New York, 1987); Dodsworth, John-Mihaljek, Dubravko: *Hong Kong, China, Growth, Structural Change, and Economic Stability during the Transition* (IMF Occasional Paper 152, International Monetary Fund, Washington D.C., 1997). Hongkong nemzetközi jogi helyzetéről (Makaó említése nélkül) szól a talán legismertebb nemzetközi jogi tankönyv, amelynek legújabb kiadása Makaó 1999-es visszacsatolását nem vette fel: Shaw: i. m., 912–913. p.
- ²⁶ A Makaóra vonatkozó irodalomból: Lo, Shiu-Hing, Sonny: *Aspects of Political Development in Macau* (*The China Quarterly*, Vol. CLXXV., 1989, No. 120, 837–851. p.); Lo, Shiu-Hing, Sonny-Yee, Herbert S.: *Macau in Transition: The Politics of Decolonisation* (*Asian Survey*, Vol. XXXI., 1991, No. 10., 905–919. p.); Porter, Johnathan: *Macau 1999* (*Current History*, 1997, September)
- ²⁷ Dél-Korea, Hongkong, Tajvan, Szingapúr tartozik ide.
- ²⁸ A nanjingi szerződés (1842) angol szövegét közli: *British and Foreign State Papers* Vol. XXX., 389. skk., interneten: <http://web.jjay.cuny.edu/~jobrien/reference/ob24.html>. (utolsó megtekintés: 2009. december 23.). A kínai szövegre lásd: Huang, Yue bo-Yu, Neng mo-Bao, Liren: *Zhong Wai tiaoyue huibian* [Kína és a külföldi országok szerződéseinek gyűjteményes kiadása] (Sanghaj, K. n., 1935): Rong, Meng yuan: *Zhongguo jindai shi ziliao xuanji* [Válogatott újkori történeti szövegek] (Peking, K. n., 1954, 52. p. skk.).
- ²⁹ Az első pekingi konvenció (1860) angol szövege: *British and Foreign State Papers* Vol. L., 10. p. skk.
- ³⁰ A második pekingi konvenció (1898) angol szövege: *British and Foreign State Papers* Vol. XC., 17. p. skk.
- ³¹ Jordán: i. m., 446. p.
- ³² Shaw: i. m., 912. p., 258. lábjegyzet
- ³³ A brit és a kínai kormány 1984-es megállapodásának angol szövege: *International Legal Materials*, Vol. XXIII., 1984, 1366. p. skk.
- ³⁴ Jordán-Tálás: i. m., 414. p.
- ³⁵ Biddulph, Sarah: *Legal Reform and Administrative Detention Powers in China* (Cambridge University Press, Cambridge, 2007, 40. p.)
- ³⁶ Jordán: i. m., 452. p.; Jordán-Tálás: i. m., 418. p. szerint Makaó területe 25,8 km², megjegyezve, hogy a terület a tenger évszázados feltöltő munkája révén nőtt az 1912. évi 12,7 km²-es területről ekkorára.
- ³⁷ Jordán-Tálás: i. m., 416. p.
- ³⁸ *Aomen de Lishi* (Makaó története címszó). In: *Aomen baikequan-shu* (Makaó Enciklopédia). Lásd a világhálón (kínaiul): <http://www.macaodata.com/macauweb/Encyclopedia/html/44907.htm> (utolsó megtekintés: 2009. december 23.)
- ³⁹ Jordán: i. m., 454. p.
- ⁴⁰ „In addition to the Chinese language, Portuguese may also be used as an official language by the executive authorities legislature and judiciary of the Macao Special Administrative Region.” (*Macao Basic Law Article 9*, <http://www.umac.mo/basiclaw/english/ch1.html> [utolsó megtekintés: 2009. december 23.]).
- ⁴¹ *Restoration of the lawful rights of the People's Republic of China in the United Nations*. (Lásd a világhálón, angol nyelven: <http://www.un.org/documents/ga/res/26/ares26.htm> [utolsó megtekintés: 2009. december 23.]).
- ⁴² A Tajvanra vonatkozó, legalább érintőlegesen tárgyunkhoz tartozó szakirodalmakból (monográfiák és szakcikkek) az alábbiakat soroljuk fel: Toder, F. A.: *Taiwan u ego istoriya*. (Издательство „Наука”, Москва, 1978); Rubinstein, M. A. (ed.): *Taiwan: A New History* (M. E. Sharpe, London–New York, 1999); Suisheng Zhao: *Military Coercion and Peaceful Offence: Beijing's Strategy of National Reunification with Taiwan*. (*Pacific Affairs* Vol. 72–73, Winter 1999/2000); Belogorova, Anna Eduardovna: *Политика Японской администрации на Тайване* (*Проблемы Дальнего Востока*, Vol. 11., 2000, No. 1.); Hung, Chien Chao: *A History of Taiwan* (Collezione „Orientalia”. Il Cerchio iniziative Editoriali, Rimini, 2000); Shaocheng, Tang: *Das Dreieckverhältnis zwischen der USA, der*

VR China und Taiwan (*Aus Politik und Zeitgeschichte*, Vol. L., 2003, No. 35–36); Popov, Aleksandr Petrovič: *Развитие политической системы КНР и Тайваня как опыт для современной России*. In: Popov, A. P.: *Политические системы и политические режимы в Китае XX века*. (Издательство „Экзамен”, Москва, 2007, 257–277. p.)

⁴³ Összesen huszonhárom olyan állam van, amely a Kínai Köztársaságot (kín. *Zhonghua Minguo*; ang. *Republic of China*; röv. ROC), vagyis Tajvant (a továbbiakban: Tajvan) ismeri el a Kínai Népköztársasággal (kín. *Zhonghua Renmin Gongheguo*; ang. *Peoples' Republic of China*; röv.: PRC) szemben (a továbbiakban: népi Kína) államként. (Vagy esetleg mindkettőt: 1975-ben például Sao Tomé és Príncipe egyszer már elismerte a Kínai Népköztársaságot, a diplomáciai kapcsolat megszakadásáról nincsen tudomásunk.) Európában az említett Vatikánon kívül Tajvant elismeri a Macedón Köztársaság is. A huszonöt állam a következők: Belize, Burkina Faso, Dominikai Köztársaság, Gambia, Guatemala, Haiti, Honduras, Kiribati, Marshall-szigetek, Nauru, Nicaragua, Palau, Panama, Paraguay, Saint Kitts és Nevis, Saint Lucia, Saint Vincent és a Grenadine szigetek, Salamon szigetek, Salvador, Sao Tomé és Príncipe, Szváziföld, Tuvalu, Vatikán. Érdekesség egyes államok ingadozó gyakorlata, példának okáért Nauru 1980–2002 között ismerte el Tajvant, valamint 2005-től fogva újjól; Saint Lucia 1984–1997 között ismerte el Tajvant, illetve 2007-től újjól; így tett. Ebben szerepe lehet annak is, hogy a szemben álló felek közül ki ígéri a többet a vonakodó államoknak. Malawi 2008-ban mondta fel a diplomáciai kapcsolatot a Kínai Köztársasággal (Tajvannal), így tett a Macedón Köztársaság is.

⁴⁴ Ezt tükrözi az alább idézett népszerűsítő könyvecske, amely először Kínáról ír (mintha az Tajvan része lenne), kiemelve, hogy: „When the Chinese communist occupied the mainland in 1949, the ROC government moved its seat to Taiwan.” Néhány mondattal később kezdődik csak Tajvan leírása. Minderre lásd: Hu, Jason C.: *A brief introduction to the Republic of China* (Government Information Office, Taipei, [1996], 3. p.)

⁴⁵ Világossá teszi ezt ez a magyar nyelven 2000-ben napvilágot látott, a hazai ötvenes éveket jellemző sztálinizmus idejének retorikájára emlékeztető szöveg: „Csak egy Kína van. Tajvan tartomány a Kínai Népköztársaság területének szerves része. Bármely országnak, mely diplomáciai kapcsolatot kíván létrehozni Kínával, késznek kell mutatnia arra, hogy minden diplomáciai kapcsolatot megszakítson a tajvani hatóságokkal és elismerje a Kínai Népköztársaság kormányát, mint egyedül legális kínai kormányt. A kínai kormány nem fogja eltűrni, hogy bármely ország »két Kína«, vagy »egy Kína egy Tajvan« létrehozásán mesterkedjen. Nem tolerálja továbbá azt sem, ha bármely, a Kínai Népköztársasággal hivatalos diplomáciai kapcsolatot tartó ország a tajvani hatóságokkal hivatalos kapcsolat létrehozásán mesterkedik.” A szöveg forrása: [Qi, Wen]: *Kína*. Ford.: Lukács Éva ([Beijing–Budapest], [Kínai Népköztársaság Nagykövetsége], 2000, 71. p.). A szöveg a kormányelismerésre utaló megszólalás után a *genus proximumot* továbbá államelismerést is elvárta ekkor, és – érthető módon – nem nézték jó szemmel a kérdésbe történő rejtett vagy nyílt külföldi beavatkozást.

⁴⁶ Erre lásd a Wikipedia címszavát: *Political position ranking of the Peoples Republic of China*, http://en.wikipedia.org/wiki/Political_position_ranking_of_the_Peoples_Republic_of_China (utolsó megtekintés: 2009. december 23.).

⁴⁷ A pandadiplomácia elnevezés emlékeztet a pingpongdiplomácia kifejezésre, amely az Amerikai Egyesült Államok és a Kínai Népköztársaság 1970-es évekbeli kapcsolatfelvételére utal (részben az asztalitenisz által). A pandadiplomácia ennél régebbi gyakorlatokkal büszkélkedhetik. A Tang dinasztia idején már Wu Zetian császárnő (Kr. u. 690–705) is ajándékozott óriás panda párt a japán császárnak. A diplomácia ezen formáját az 1950-es években újította fel a Kínai Népköztársaság, 1958–1982 között Kína 23 pandamedvét ajándékozott el külországoknak. Az óriás pandamedve (lat. *Ailuropada melanoleuca*; kín. *daxiongmao*, ’nagy medvemacska’) roppant ritka és értékes állat, Kínában fogságban 239 példány élt belőlük 2007-ben, a szabadon élőt példányok

száma 1600 és 3000 közé tehető. A Tajvan számára elajándékozott két állatot is beleszámítva 2008-ig Kínán kívül 29 példány élt a világon. Európában Bécs, Berlin, Madrid, Párizs állatkertjeinek kincsei a pandák. (Arra is van nem egy példa, hogy a pandákat csupán kölcsönzik 10 esztendőre; évente 1 millió amerikai dollár díj fejében, az esetleges születendő bocokra (is) kiterjedő tulajdonjog-fenntartás mellett a Kínai Népköztársaság javára, ez azonban jogilag már nem ajándék, hanem visszerthes dologszolgáltatató kölcsönügylet, a kölcsönző haszna az állatkert növekvő látogatottságában rejlik, amely anyagi haszonszerzés forrása lehet). A pandák mintegy négy lábú nagykövetekként szolgálják a Kínai Népköztársaság érdekeit. Tajvanon a pandapár elfogadásának ügye 2005-től húzódtott. Tajvan 2006. március 31-én utasította vissza a két panda elfogadását, mondván, hogy a szubtrópusi szigeten nem tudnák az óriás pandamedvék egészségét megőrizni. A helyzet változott. A 16-os és a 19-es számmal jelzett pandamedvék végül is a Tuantuan és a Yuanyuan nevet kapták (a *Chinese Central Television* (CCTV, Kínai Központi

Televízió) nézői szavazták meg 130 millióan az akkor már kétesztendő pandák végleges nevét a 2006-os szilveszteri gálaműsorban), a két név írásjegyei összeolvasva a *tuanyuan* szót adják ki, ez angolul *reunion*, vagyis megbékélést, más értelemben újraegyesítést jelent. Más források az írásjegyeket a *unity*, azaz egység szóval fordítják. A valós megoldást a (*familial*) *reunion*, a családjegyesítés kifejezés rejti. Az új tajvani elnök 2008 karácsonya előtt fogadta el mégis az óriáspandákat, a két állat 2008. december 23-án érkezett meg repülőgépen Tajvanba, ahol 2009. január végétől kezdve tekinthetők meg a tajpeji állatkertben. Egyes tajvani ellenzékiek félig komolyan javasolták, hogy küldjenek a népi Kínának válaszként két makákómajmot (ang. *macaque*), az egyiket nevezzék Taitainak, a másikat Dudunak, ez összeolvasva a *Taidu*, Tajvan függetlensége kifejezést adja. Megjegyzendő, hogy a pandamedvék más ajándékkal való viszonzása nem újkeletű. Richard Nixon az 1972-ben kapott Lingling (1969–1992) és Xingxing (1970–1999) nevű pandamedvékért cserébe egy pár pézsmatulkót (ang. *musk ox*) adott.

A világ legrégebben működő jogrendszere 1911-ben szűnt meg létezni, és helyébe a Kínai Köztársaság új jogrendje lépett. A hatályát vesztő Qing-[Csing-¹] kódex gyökerei egészen a Tang-dinasztia koráig (618–907) nyúltak vissza, a jogi szabályozás egyes, sajátosságosan kínai megoldásai és filozófiai alapjai azonban még régebbiek, a Zhou- [Csou-] dinasztia (Kr. e. 1027–221) korának kultúrájában gyökereznek.

Kormány Attila

Bűn és büntetés a császárkori Kínában

A büntetések filozófiája és alkalmazásuk az ókorban

A császári Kínában a büntetések rendszere nem sokat változott az ókortól a 20. sz. elejéig. Ebben alapvetően az a kínai kultúrába mélyen beivódó morális parancs játszotta a főszerepet, amely az ősök tiszteletét írta elő mindenki számára. Ha a felmenők egyszer megalkottak egy szabálygyűjteményt, amely a múltban működött, akkor ezt csak adaptálni kellett az aktuális társadalmi viszonyokhoz és az uralkodó ideológiához. Az őskultusz központi szerepet játszott a jogi foglalkozások művelhetőségében is: a kínai „jogásznak”² nem volt szüksége jogi tudásra ahhoz, hogy egy adott ügyet el tudjon dönteni, ehhez elég volt a „Jing”,³ a „Klasszikusok” tudása. A kínai hivatalnoknak, aki egyben „bíróként” is működött, posztja elnyeréséhez elegendő volt az „öt könyv”⁴ ismerete; e mögött az a két évezredes filozófia húzódtott meg, amely szerint aki tanulmányozza a régmúlt szabályait, bölcsességeit, azt átjárja az ősök szelleme, így biztosan alkalmas lesz hivatalának betöltésére.

A kínai jogszabálygyűjtemények egyetlen közös ősré vezethetők vissza: a „Fa Jing” („Törvénykönyv”) valamikor a Kr. e. 4. században keletkezett Wei államban, pontos ismereteink ennek tartalmáról sajnos nincsenek, mert a kódex elveszett, csak későbbi hivatkozásokból tudunk létezéséről. A későbbi császári dinasztiák jogi kompilációi ebből a munkából származtatták a

törvénykönyvek eredetét és egyfajta „prototípusként” tekintettek a szabálygyűjteményre. A kínai állam megalapításig, a ma Belső-Kínának nevezett földrajzi területen több kisebb állam létezett, amelyek mindegyikében megtalálhatók voltak az elsősorban büntető jellegű szabályok, de tartalmáról csak kevés forrás áll rendelkezésünkre. A kínai fejedelemségek közül a vezető pozíciót a legnyugatibb régióban található Qin [Csin] állam vívta ki magának a Kr. e. 3. században, amely elsősorban a mindenkire kötelezően kiterjedő közigazgatási és büntető jellegű szabályok alkalmazásával és hatékony betartatásával képes volt legyőzni az egymással rivalizáló államokat, és a későbbi első császár (Qin Shi Huangdi [Csin Si Huang-ti]) vezetésével megeremteni a kínai császárságot. Habár az első császár uralma csak 15 évig tartott (Kr. e. 221–206), ezen rövid időszak alatt olyan mértékben sikerült átalakítani a kormányzás és közigazgatás rendszerét, amely aztán kétezer éven keresztül egyfajta modellként szolgált a későbbi uralkodók számára. Az első császár idejében már minden biztonnal létezett egy egységes törvénykönyv, ez azonban sajnálatos módon a történelem viharaiiban elveszett. A kor jogi normáiról és jogszolgáltatásáról az 1970-es évek közepén feltárt sírban talált leletek révén van tudomásunk, bár ez a létező törvényeknek és rendeleteknek csak kis részét fedi le. A Qin-dinasztiát felváltó Han császárok korából is több törvénykönyvről van tudomásunk, bár ezek sem maradtak ránk eredetiben. A Han Birodalom több kisebb államra hullott szét, amelyekben szintén folyt törvényalkotási és kompilációs